

**ЧИ Є СЕНС В ПОДАЛЬШІЙ ФОРМАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ
ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ
В СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ РЕАЛІЯХ?**

У даний час кримінальне законодавство України є надзвичайно нестійким: зміни до Кримінального Кодексу вносяться по декілька разів на рік, при тому їхня переважна більшість стосуються саме кримінально-правових санкцій. Але ж конструктивні новації, які можуть складатися із квінтесенції досвіду застосування кримінально-правових норм та інститутів у закордонних державах нажаль залишаються поза увагою законодавчої влади України.

Система призначення покарань, діюча на засадах закріплених у Кримінальному кодексі України, нажаль, також не в змозі протистояти сучасним суспільно-політичним реаліям, які заважають обґрунтованому та справедливому застосуванню кримінальних покарань. Одним із чинників, що негативно впливає на обстановку в цієї сфері є надвисокий рівень корупції, в тому числі у гілці судової влади.

Досить сміливі думки були виказані у літературі стосовно реформування системи призначення покарань у вітчизняному кримінальному праві. Зокрема висловлювалися ідеї створення спеціалізованого органу судової влади за прикладом Федеральної комісії з призначення покарань США. Проте негативним наслідком переходу до такої моделі призначення кримінальних покарань безумовне стане надмірна формалізація процесу застосування кримінально-правових санкцій, що привнесе більше негативу, ніж раціональності. Але все ж таки, теорією та практикою американського права був здобутий величезний досвід у досліджуваній сфері, виважене використання якого спроможне якісно модифікувати окремі інститути вітчизняного кримінального права.

Системі призначення покарання, що склалася в діючому кримінальному законодавстві України, притаманний поміркований ступінь формалізації. По-перше, судова дискреція безумовно обмежена межами санкцій, які взагалі не можуть бути перевищені при призначенні покарання, крім випадків безпосередньо передбачених законом. По-друге, із внесенням до Кодексу змін та доповнень у квітні 2008 року, були встановлені окремі *правила* призначення покарань — ч. 2 ст. 68, та ст. 69—1. Крім того, формальні елементи в тексті закону містилися і раніше, зокрема це частини 2 ст. ст. 70 та 71 — в випадках призначення покарань за сукупністю злочинів та вироків.

Можна вважати, що питання співвідношення дискреційності та формалізму у перспективі є *найважливішою проблемою*, яка має бути

вирішена в процесі вдосконалення системи призначення кримінальних покарань. Спрямованість покарання на досягнення визначених цілей безпосередньо характеризує саму його сутність. Відповідно до ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України, цілями покарання є саме кара за вчинення злочину, виправлення винного, а також попередження вчинення злочинів в майбутньому. Що стосується такої мети покарання як виправлення, то нажаль необхідно констатувати її суто декларативний характер, який не знаходить відображення у реальності. Види покарань, встановлені в ст. 51 Кримінального кодексу не можуть забезпечити необхідний реабілітаційний вплив на засудженого.

Кримінально-правова доктрина США вважає захист суспільства від потенційної небезпеки є однією із основних цілей кримінального покарання. Але ж у вітчизняному кримінальному праві ця ціль не знайшла свого відображення — чи є вона насправді актуальною?

Захист суспільства є відносним поняттям, яке може розумітися як досить широко, так і в вузькому сенсі. Широке розуміння заходів соціального захисту навіть припускає можливість застосування певних обмежень кримінально-правового характеру до осіб, які ще не скоїли злочин, але своєю антисоціальною поведінкою демонструють виникнення умислу. В узькому контексті йдеться лише про ізоляцію від суспільства небезпечних злочинців, які раніше неодноразово скоювали тяжкі насильницькі злочини.

Не можна не погодитися з концепцією співставлення вагомості об'єктів кримінально-правової охорони, покладеною в основу кримінально-правової доктрини США. Американське право вважає саме насильницькі злочини проти особи найбільш небезпечними, та найсуворіше караними. Це відповідає і конституційному декларуванню життя та здоров'я особи у якості найвищих соціальних цінностей у вітчизняному праві. На жаль, кримінальне законодавство України *не спрямоване на захист цих цінностей*, а частіше обслуговує інші завдання, обумовлені політичною та соціально-економічною нестабільністю у державі.

За певних обставин мета захисту від небезпечних злочинців конкурує із принципом справедливості, тому ідеї забезпечення безпеки суспільства заходами кримінальної відповідальності завжди мають реалізовуватися в законодавстві максимально обачно.

Слід відзначити, що спрямування покарання в цьому напрямку дозволяє суттєво зменшити рівень насильницької рецидивної злочинності, що доведено дослідженнями судової статистики США. На нашу думку, на особливу увагу заслуговують зокрема *критерії, які враховуються при призначенні покарання*; додаткові заходи, які *реалізуються на стадії застосування кримінально-правових санкцій*, а також особливості впливу на засудженого *деяких видів кримінальних покарань*.

Так привертають до себе увагу загальні засади покарання, передбачені ст. 65 Кримінального кодексу України. В пунктах 1 та 2 першої частини цієї статті йдеться про призначення покарання у межах

кримінально-правових санкцій, з обов'язковим застосуванням положень Загальної частини Кодексу. Але положення, наведені далі у тексті, на нашу думку, не в повній мірі відображають критерії впливаючи зміст призначення покарань. Ступінь небезпеки вчиненого діяння, характеристика особи винного, наявність пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин безперечно є визначальними для правильного застосування кримінально-правової санкції, немає жодної вказівки про те, як саме визначати ступінь небезпеки злочину, а також яким чином має оцінюватись попередня кримінальна активність винного. Невизначеність цих критеріїв сприяє проявам зловживання повноваженнями з боку суддів, надаючи їм можливість на свій розсуд оцінювати небезпеку особи злочинця, та її співвідношення із ступенем винності у вчиненні злочину.

Звертаючи увагу на досвід призначення кримінальних покарань в США, слід зауважити на ключовому значенні характеристики попередньої злочинної діяльності особи для визначення кримінального покарання. Саме цей фактор покладений у основи формалізації системи призначення покарання на федеральному рівні, а також посідає провідне місце у відповідних кримінально-правових системах штатів. На нашу думку, характеристика особи винного саме є тим критерієм, за яким було би доцільно провести *часткову формалізацію системи призначення покарання* у кримінальному праві України.

Кримінально-правова доктрина США розглядає факт наявності засуджень за вчинення злочинів в минулому передусім з позицій посилення репресії, та обходить стороною питання про пом'якшення покарання у разі скоєння злочину уперше. Застосування такого подвійного стандарту, звичайно, не є виправданим.

На нашу думку, система призначення покарань у вітчизняному кримінальному праві здатна бути більш гнучкою, та забезпечувати відповідну реакцію як у напрямку посилення, так і пом'якшення покарання в залежності від попередньої кримінальної активності винного. При тому така диференціація відповідальності має здійснюватися в межах кримінально-правової санкції.

На наш погляд, у разі відсутності обставин, що підвищують суспільну небезпеку вчиненого злочину, покарання за вчинений вперше злочин має дорівнювати мінімального розміру, передбаченого санкцією. Суворіше покарання у межах санкції раціонально призначати лише у разі наявності обставин, передбачених законом у якості обтяжуючих покарання. З іншого боку, адекватною реакцією на вчинення рецидиву злочинної поведінки має бути призначення покарання на рівні максимальної межі санкції, яке може декілька знижено за умов наявності пом'якшуючих обставин. Таким чином, в кримінальне законодавство України може бути впроваджений досить простий механізм, який *забезпечить помірковану формалізацію призначення покарання за критерієм активності кримінальної поведінки особи.*